

El drama dels refugiats sirians i d'altres països en conflicte està posant en relleu, un cop més, les fortes diferències que separen una banda i l'altra de la Mediterrània. Una allau d'*alteritat* demana asil humanitari a les portes de Grècia, d'Itàlia o de Ceuta i Melilla, enmig de la inoperància que acostuma a gastar la Unió Europea. I és que, malgrat els avenços de la globalització tecnològica i mercantil, la divisió entre *nosaltres i els altres* continua sent una realitat punyent, més vasta i cruenta encara d'allò que caldria esperar a aquestes alçades.¹ Per això resulta tan difícil d'admetre l'opinió del filòsof alemany nascut a Seül Byung-Chul Han (2012: 12-14):

El siglo pasado era una época inmunológica, mediada por la clara división entre el adentro y el afuera, el amigo y el enemigo o entre lo propio y lo extraño. [...] Hoy en día, la sociedad incurre de manera progresiva en una constelación que se sustrae por completo del esquema de organización y resistencia inmunológicas. Se caracteriza por la desaparición de la otredad y la extrañeza.

Ben al contrari, el segle XXI no pot gloriar-se d'haver fet cap progrés significatiu. Qui hagi tingut la fortuna de visitar el Museu Memorial de l'Exili, a la Jonquera, haurà llegit la reflexió següent, al primer plafó del recorregut:

La sortida del propi país per motius polítics, ètnics o religiosos és una constant en la història de la humanitat. Mai, però, no arribà a prendre una dimensió tan important com en el segle xx, fins al punt que l'exili port ser considerat com un tret definitori de la nostra contemporaneïtat. [...] Ja entrats en el segle XXI, l'exili de milers de persones és una realitat quotidiana. Catalunya no ha estat una excepció en aquesta tendència general, com ho prova el fet que patí, arran de la guerra civil del 1936-39, un exili massiu sense precedents en la seva història.

Val a dir que molts exiliats de la Guerra provenien de les regions pobres d'Espanya. Anteriorment, entre mitjans del segle XVI i finals del XVII, Catalunya havia conegut un moviment migratori de gent de Gascunya i del Llenguadoc, ja fossin refugiats de les guerres confessionals o bé persones que aspiraven a una vida millor, lluny de la misèria que els feia patir la Corona de França. Sis dècades d'estudis historiogràfics han demostrat sobradament els beneficis rebuts d'aquella immigració. Malgrat això, es va generalitzar pertot arreu el malnom ètnic, «gavatx», aplicable a qualsevol francès

¹ Deia això el 13 de novembre de 2016, tres hores abans dels atemptats de París. Mesos després, la crisi dels refugiats continua *in crescendo* al temps que pugen els partidaris de les respostes xenòfobes, sobretot a l'Est de la UE i als lands alemanys on progressa l'Afd (Alternativa per Alemanya).

(Gutiérrez 1977). Mirant ara d'ordenar la incidència del pejoratiu dins el cançoner de transmissió oral, he agrupat, per una banda, els cants bèl·lics i per una altra, les cançons situades en un context de pau, que és on trobarem l'empremta de la immigració.²

1. *Cançons de contingut bèl·lic: l'enemic exterior*

Els primers testimonis d'interès es remunten a la Guerra Gran (1793-1795). Considerant la victòria segura, els catalans s'alçaren plens d'entusiasme contra el perill revolucionari, disposats a salvar «nostre Deu, Lley, Patria, Rey, Personas, Bens, Familias, y Casas» (Ossorio 1913: 177). Un cant triomfalista intitulat *Levantamiento contra los franceses* prometia l'aniquilació total de l'enemic, «de gabaits á Fransa / no'n havem de deixar» (Milà 1882: 141, núm. 173), extrem que no figura a la seva font impresa, que és el plec de canya i cordill *Cansó de un micallet á tots los cathalans animantlos á que prenguan las armas contra la França* (Marco 1967: 41-42). I aquí se'ls desafiava en un to mordaç:

Gavaigs porchs, com no veníu,
Ara que ve l'istíu
A buscá las patacas,
Els catalans vo' las daran
Ab las armas á las mans (Milà 1882: 141, núm. 172).

Més moderat i poètic és el romanç *La presa de Roses*, sobre uns fets esdevinguts entre novembre de 1794 i febrer de 1795. A diferència dels cants anteriors, *La presa de Roses* ha tingut una vida llarga i variada, tradicional. La versió de Jacint Verdaguer, procedent del Vallespir, comença:

Ai noies del Rosselló, bé plorareu de tristesa,
vos han presos els galants i els han fets anar a la guerra.
No hi ha lliri sense flor ni rosa sense poncella
ni nina sense galants ni barco sense bandera.
Tan sols no els coneixereu de tanta fam que pateixen,
un porronet de vi de quatre en quatre se'l beuen,
un pa de munició de tres en tres se'l parteixen.
A Roses vàrem anar a trobar el tinent de guerra
per veure si el vol rendir o deixar la fortalesa (GRFO i Rebés 2002: 22).

2 Vegeu-ne, per exemple, Capdevila (2014), amb referències folklòriques.

Fixeu-vos-hi bé: es tracta del punt de vista dels nostres adversaris. Ninetes i galants són catalans rossellonesos, i el senyal del seu d'amor oneja al Portal Nou de Perpinyà:

Partírem del Rosselló per anar á llunyas terras,
Per anar á l' Ampurdá, que n' es terra molt alegra. [...]
Allá en el Portal-nou a-hi ha bandera vermella,
Bandera de foch y sanch, qu' es l' amor d' una donzella (Milà 1882: 81, núm. 88[A]).

Resulta admirable, per tant, que la cançó s'afermés al Principat, circumstància provada no tan sols per raons de geografia folklòrica sinó també a través de variants, com ara «Ninetes de Puigcerdà...» (Milà 1882: 81, núm. 88E), o bé aquesta altra, aplegada l'any 1929 a la Vall Fosca per Palmira Jaquetti i Enric d'Aoust, que titllava de «gavatxos» els atacants de Roses, tot i haver mantingut el «Perpinyà» inicial:

Les xiques de Perpinyà totes ploren de tristesa
perquè sons galans se'n van, se'n són anats a la guerra.
Si voleu saber on són, a Roses són que en peleien,
en peleien un castell, que els gavatxos l'en bombegen (Materials 2001: 279).

Cal tenir en compte que la repetició del setge, l'hivern de 1808, va desplaçar el tema cap a la Guerra napoleònica (1808-1814), tan fecunda en cançons (Ruiz 2014; Simon 1987). Fins i tot, alguna versió substituirà Roses per Girona:

Girona està sitiada, setiada pels francesos,
ningú sap qui gonyarà: els espanyols o els francesos.
Ai, noies del Roselló [sic], bé plorareu de tristesa,
que us han pres vostres galants i els han fet anar a la guerra (GRFO i Girbau 2004: 58).

Arran dels fracassos del general Duhesme, l'impressor Fermí Nicolau va treure unes *Coplas antiguas catalanas en honor del glorios Sant Narcís, fill, bisbe, Martyr, y generalissim de Gerona per la sua proteccio constanment experimentada singularment en lo any 1684: novament còrregida y aumentada ab las visibles senyals de la sua proteccio a favor de esta sua ciutat, y patria en los dias 20 de Juny, y 16 de agost del present any 1808*. Marià Aguiló les considerava d'«una escases extraordinaria» perquè els francesos cremaren tots els exemplars «de esta y de otras canciones», ocupada la ciutat (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya [OCPC], ms. A-14-XVIII). D'aquí venia el text oral recollit al Pallars Jussà per Mn. Vicenç Bosch, de qui el prengueren Aureli Capmany (1980: núm. XV) i Joan Amades:³

3 Amades l'atribueix falsament a una tal Carme Serra, de Girona (1951: 623-624).

Digues, gavaig traïdor,
què és lo que pretenies
quan ab tant gran rigor
a Gerona⁴ baties? (Bosch 1897: 26-27).

Segons la retòrica militar, l'enemic és i serà sempre «traïdor», «porc» i «covard». Els valents som nosaltres:

El Segarra de Sant Boy
tan valent com atrevit
ha anat a prendre als gabaigs
un remat a Montjuich (OCPC, A-27-III/IV, doc. 105).

És clar que moltes cançons maleïen els invasors a través del gentilici ordinari:

Malaït sigue'l francès
i la guerra del any vuit.
Per culpa d'ell, nostra terra
va tornar-se una taüt (Moreira 1934: 184).

L'afrontós «gavatx» també servia per motejar els afrancesats, entre els quals la veu popular hi posava l'exfavorit reial Manuel Godoy, per nefast i submís a Napoleó:

Godoy, que és esperit maligne,
gran falsari i enganyador,
de tot el regne d'Espanya
ell ha estat la perdició.

Torneu-nos nostre rei-príncep,
quedeu-vos el reiot vell,
gardeu-vos la seva dona
i al gabaix Godoy també (Sarri 1961-1962: 119-120).

Segons la informadora, l'afamada *Rossa* de Bulner, aquesta cançó la va treure un frare de Solsona «que n'havia dictat moltes». Mn. Sarri l'havia titulada primer *Els gavatxos* (recull manuscrit, OCPC, C-212, f. 96-98), però després, arribat el moment de publicar-la a la revista *Ilerda*, va optar per una forma més neutra, *Cançó dels franceses*.

4 «Girona» esmenen Capmany i Amades, per purisme.

2. El gavatx en el marc de la quotidianitat

Les cançons de la vida ordinària s'escapen a la possibilitat d'encabir-les en un marc històric concret, han esdevingut intemporals. Les referències als gavatxos afloren en un conjunt de textos que, tot i no ser massa elevat, sí permeten almenys una aproximació als estereotips habituals: són uns delinqüents morts de gana i uns intrusos que vénen a disputar-nos la feina i les dones.

De fet, la població immigrada no delinquia més que l'autòctona. Segons l'historiador Xavier Torres, «en el conjunt de bandolers i seguidors de parcialitat la presència dels “gascons” rarament supera –posats a establir percentatges– una quarta part dels efectius totals» (1991: 57). Veiem bandolers gavatxos a la cançó del *Becaina*, «Allí al grau de la era: / morí 'l gavaix» (Milà 1882: 126) i al *Ball d'en Serrallonga*, el personatge del gavau o gavatx, a qui caracteritza una parla còmica pretesament estrangera:

Gabaig. E bien Monsieur Serrallonga.
Serrallonga. Qu'es que vulé vu gabau?
Gabaig. Vinch á donar el bon jur
 A vos er votre madam... (Milà 1862: 279).

La marginalitat femenina és present a la cançó de *La gabacha*:

Una cansoneta nova vos en vull canta,
de la gavatxota que ve de robá. [...]
s'en va á Barcelona, s'en posa á serví.
Ay!, la gavatxota, allí va morir (Milà 1882: 367, núm. 396).

Les corrandes també mostren el gavatx lladregot:

De cançons i passa-calles
prou ne solía saber...
Els gabaigs me les han preses:
les han dutes a Bellver.

De cançons i de follies
bé en solía jo cantá...
Els gabaigs me les han preses:
les tenen a Puigcerdà (Serra i Vilaró 1914: 130)

Tan «gavatxos» com els francesos i els seus descendents eren els catalans que vivien a França o tocant a la ratlla fronterera. Tots pecaven d'alteritat.

La majoria dels immigrants era gent jove, fadrins temporers que s'hi instal·laven de manera definitiva al cap d'un temps, després d'haver-se casat amb una catalana. De les friccions entre bracers locals i nouvinguts, se n'ocupa la cançó *Per cridar la mandra*:

Gavatxot, mal gavatxot,
que véns a Espanya,
que no saps segar amb la falç
i portes dalla! Etc. (Amades 1951: 505)

Ja hem vist més amunt l'escarni contra els recol·lectors de patates: «Gavaigs porchs, com no veníu [...] / A buscé las patacas», etc. La feina de *serraviaire*, 'serrador de fusta grossa', s'entreveu a la moixaina que enregistraren a Santa Maria d'Oló (Moianès) els etnomusicòlegs Josep Crivillé i Ramon Vilar:

Serramillaire me'n faria
per a guanyar-me bé la vida,
serramillaire no en pot ser
per a guanyar-me algun diner.

Aix!, aix!
Serra que serra,
serra que serra.
Aix!, aix!, aix!
Serra que serra el nostro gavatx! (Crivillé i Vilar 1999: 68).

El banyolí Albert Massip (2015) ha enregistrat un testimoni similar, d'una dona de Ventalló (Alt Empordà), que diu:

Serra gavatx
que mal/tant li faig;
serra bé
que l'amo ve. Etc.

La comicitat a costa de la misèria forana és l'eix central de la cançó d'*El gavatxot*. El *Costumari* de Joan Amades diu que la ballaven a Vilanova de Sau i a les Guílleries, informació que no he pogut confirmar (1951b: 66-67). És segur que l'havien ballada a més d'un indret perquè Mn. Sarri afirma que la *Rossa* de Bulner «l'havia vist a Saldes», i aquest *vist* s'escau amb la pràctica de la dansa (OCPC, C-212, f. 141). Qui feia el paper de gavatx, diu l'Amades, saltironava enmig d'una rotllana de noies:

Les ballaires de la rotllana li anaven donant les peces de roba que descriu la cançó i el personatge se les anava posant [...]. Durant el cant, el protagonista i les ballaires de la rodona feien un sotragueig del cos tot especial que no deixava de contenir un cert erotisme. Un cop vestit el gavatxot, prenia per balladora la fadrina que li semblava i amb ella feia una dansa al so de la mateixa cançó.

Un text de la col·lecció Sala i Salarich—anterior a 1917, sense indicació de lloc—descriu així la pietat burlesca de les noies i com l'abillen de mamarratxo:

Si n'hi havia un gabatxot, que n'es vingut de França,
mal calçat y mal vestit, se n'es posat en dança.
Les noyes d'aquell veïnat n'han tingut pietança,
li n'han dat uns pantalons que eren de tela blanca.
Li n'han dat uns mitjonsots que les mosques hi passen,
li n'han dat uns sabatots que tot s'ensarramancan.
Li n'han dat un giponot que no valia gayre
li n'han dat un barretot de cuixes de perayre.
Li n'han dat uns mocadors pel coll y la butxaca.

En acabat, el pobre home té la pretensió de casar-se:

Quan s'ha vist tan adornat ja parla de casarse. [...]
—Ens anirém França endins y allí viurem en xambra (Sala 1917: 190-192).

En xambra és en altres ocasions *ensemble* (junts), per exemple: «irem per aquell França enllà / que tots viurem *ensable*» (Juan 1998: 425). «Ens tornarem França enllà / cantant cançons i romanços» (*Materials* 2006: 162), diu el gavatx en una variant recollida l'any 1933 per Palmira Jaquetti i Mercè Porta a Tregurà (Ripollès), il·lusió desmentida sense miraments al text que sabia la *Rossa* de Bulner, «Quan a França van ser, / es morien *del hambre*» (OCPC, ms. C-212), esmenat després «es morien *de gana*», a l'edició d'*Ilerda* (Sarri 1961-1962: 118). Caldria afegir encara que *El gavatxot*, tal com l'acabem de veure, és el resultat d'haver acomodat a la dansa la cançó que Milà i Fontanals titulava *Ausencia del marido*:

Mon marit se n'es anat s'en es anat dins Fransa,
Que si ell no'm ve á cercá, podeu vení á enterrar-me.
Las ninetas d'Urgell n'han presa pietansa
N'han gornit un xiponet, una camisa blanca.
Una d'ellas me diu com si fos ma germana:
—Si tu vols vení ab mi dormiram tots en xambra,
Que yo tinch un llit gornit, tot cubert de rosas blancas (Milà 1882: 409, núm. 558).

Comparem-la amb la versió trobada per Marià Aguiló a la Ral (Ripollès):

Si n'era un marxant gavatx,
anava tan mal arropat, se n'és posat en dansa.
Una nina del veïnat n'hi ha presa pietança:
–Si te'n vols venir amb mi, mos anirem dintre França,
menjarem los dos, ens acotxarem ensamble
en un llit encortinat, les cortines són blanques (OCPC, A-9-XLVI, doc. 1).

Catalans i gavatxos rivalitzaven per les noies. Sabem que Aguiló havia tingut el propòsit no consumat d'agrupar «las cançons d'amor en que un gavaig sen porta la noya que altres catalans estiman» (OCPC, A-3-XXI, doc. 2). La més remarcable d'aquesta mena és *L'espina*, perfectament estudiada per Josep Romeu i Figueras (2000). Així la cantaven l'any 1933 a Torroja del Priorat, segons l'aplec de Joan i Xavier Gols:

N'hi havia un marxant que tenia una filla.
No l'ha volguda dar a ningú de la vila.
L'ha dada a un gavatx, de la gavatxeria.
No té pa per menjar, ni diners per vestir-la.
Ja la fa anar al bosc, al bosc a collir pinyes.
El bosc n'era espinós i se'n clava una espina.
Ella en llança un gran crit per la Verge Maria.
El seu galant ho sent del fondo de la vila.
Ja n'agafa un cavall i se'n va a recibir-la,
i en arribar al bosc se la troba adormida.
Amb una llança d'or ja li treia l'espina,
i amb una altra d'argent, el dolor que tenia.
Quan ella es despertà, se'n troba sense espina.
–Qui és aquest galant que tant m'ha afavorida?
–Jo sóc aquest galant que per vós moriria.
I amb una copa d'or li dóna malvasia,
i amb una altra d'argent, l'amor que li tenia (*Materials* 2010: 245).

El narrador no s'atura a disculpar la decisió paterna. Per què l'ha condemnada a la penúria, a una vida de bosquerola i sota la fèrula d'un miser gavatx? Símbol diàfan de l'infortuni, l'espina sintetitza l'amargor de la filla malcasada. Al rescat, un vilatà prou acomodat per arribar-hi a cavall, tot exhibint objectes d'or i d'argent. Igual d'expressiva resulta la doble al·lusió sexual: la llança i l'elixir d'amor. Contra l'alteritat del gavatx s'alça, doncs, el galant de la nostra condició, civilitzada i cristiana, havent sentit la súplica adreçada a la Verge Maria, i així s'hi imposa, per damunt de tot, la unió entre iguals, l'amor pertinent que repararà el malencert inicial del pare.

Un marit gavatx pot ser tan detestable com un vell xacrós. Pitjor que el més rústec dels cabrers. L'any 1926, el mestre Joan Tomàs i el seu sogre Antoni Bonell anotaren a Lladó d'Empordà, d'un cantaire de Vila-sacra, la malmaridada que ve a continuació. Són heptasil·labs d'una sola rima, gairebé sempre consonant (-ada), conforme al motlle de *La flor del llorer* («El pare m'ha casada, / a un pastoret [~ cabrerot] m'ha dada...»):

I el meu pare m'ha casada (*bis*)
i amb un gavatx m'ha donada.
Si me'n fa dormir a la palla (*bis*),
jo per això no em som casada.
Al celler me n'he baixada.
D'un corter de cansalada
molt poca jo n'he deixada.
La bóta jo n'he encetada,
molt poca jo n'he deixada.
El marit m'hi ha atrapada.
—Què fas ací, desgraciada?
—Jo amb tu em tinc per malcasada,
que un gavatx jamai m'agrada,
tenia els amors a Espanya (*Materials* 2011: 150).

Mancada de qualsevol esperança, aquesta dona es pren la llibertat d'endrapar i de beure sense mesura, en un gest transgressor que s'acosta a la berenada grotesca de *Les comares borratxes* (Milà 1882, núm. 327, *Las comadres de Granollers*).

El cançoner acull igualment alguna queixa masculina:

Muntanyes del Canigó, muntanyes altes,
i a la filla d'un tinent jo hi festejava.
De tan bonica que n'és no me l'han dada,
l'han casada amb un gavatx, malaguanyada!
Bé s'hagués trencat el coll quan va entrar a Espanya! (*Materials* 1929: 244).

Segons aquesta variant del Maresme, la dona porta les mans esquinçades per l'aigua freda de la font, un altre senyal d'existència desgraciada:

Un dia anant a la font vaig encontrar-la,
ja me li'n miro les mans, que esgarrapades. [...]
Si t'haguessis casat amb mi, que regalada,
portaries anell d'or i arracades (Caballé i Ibern 1985: 101).

Sobre el risc de casar-se amb un gavatx, diu la corranda:

Ai, mares que teniu filles!,
no les deu a cap gavatx,
que a les primers renyines:
«Adéu, que a França me'n vaig» (Parés 1999: núm. XII-836; similar a Massó 1917: 224).

De renyines conjugals tracta justament el *motete* que algú va afegir al recull paremiològic del cordovès Francisco del Rosal. L'adjectiu «traïdor» designa en aquest cas una guerra entre sexes:

Gavach traïdor
diu que no so malalta;
io malalta estó.
Dic li yo a la Mosa
que vaja al corral,
mate la Gallina
ques mas prop dell Gall.
La pose a la olla
ab un tros de molto,
gavach traïdor (Thompson 1975: 20).

Hi ha diverses parèmies que parlen de gavatxos sense honor: «Paraula de gavatx, pet de rossí» (Farràs 1998: 31); «*Et que à vist ena Val d'Arann, un iuern o un gavatx de bó, ja à vist pró*», en aranès (Portal web ParemioRom); «Ni de gavatx ni de porc, no te'n fiïs ni viu ni mort» (Farràs 1998: 116; Parés 1999, núm. XII-84) i «Passa gavatx, passa porc» (Parés 1999, núm. XII-93). Tornant a les corrandes, aquestes de Capafonts, al Baix Camp, els prenen indirectament per paradigma de la brutícia:

Els menyos de Prades
en són gavatxons:
es mengen la merda
dels nostres bacons.

Les menyes de Prades
ne són gabatxones:
es mengen la merda
de les nostres bacones (Figueres i Veciana 2007: 15).

Torno a admetre que són documents intemporals i que no sempre es veu clar si hauríem d'aplicar-los al gavatx establert al territori, al bracer passavolant o als habitants de més enllà de la frontera. En qualsevol cas, assenyalen sempre a *l'altre*.

3. *El rector de la Vola*

Més xocant encara és que hagi estat subjecte de llegenda un immigrant de carn i ossos. Em refereixo a Mn. Pèire Lafont, rector de Sant Andreu de la Vola (Osona)⁵ entre 1579 i 1612, coincidint amb l'èxode de les Guerres de Religió. «Pere la Font, del Regne de Fransa, Bisbat de Ro[d]es, parroquia de Pons», signava al llibre de baptismes. Els fets més remarcables de la seva existència són haver ampliat el temple parroquial, el 1594, i haver constituït la confraria i el santuari de la Verge del Roser, el 1610. Res de l'altre món. Tanmateix, la tradició popular li adjudica diverses contarelles, una part de les quals és comuna al Rector de Vallfogona.⁶ Per acabar-ho de reblar, un burleta desvagat en va fer la vida en vers, adaptada al cant. Consta que el poema cançó del Rector de la Vola circulava manuscrit perquè el copia pels volts de 1798 l'autor de la «Llibreta de cantates de Joan Pregonas de Pinos», descoberta en una masia «dita El Mas, de la parroquia de Cornet,⁷ en els confins del Pla de Bages y Llusanés» per l'erudit M. T. (1915: 60).⁸ Aquesta «Famosa historia de Mossen Peyre Rector de la Bola», de 124 versos, té una estructura d'allò més convencional. Un cop presentat el personatge (v. 1-12), s'expliquen quatre agudeses pseudobiogràfiques que podríem anomenar així:

- a) «Predicant sense calces» (v. 13-36)
- b) «Dues majordomes de vint anys per una de quaranta» (v. 37-45)
- c) «L'ofrena de Sant Andreu» (v. 46-71)
- d) «Un calendari fet de cistells» (v. 72-109)

5 Al terme de Sant Pere de Torelló, ara es troba força abandonat. L'arxiu parroquial el cremaren durant la Guerra Civil.

6 Com ara *El testament del ruc; El rector, la majordoma i el cabrit i Dues majordomes de vint anys per una de quaranta*. Trobareu contarelles del Rector de la Vola a Vila (1905), Geis (1935: 21-22), Mestres (2004: 120-121) i GRFO (1984: 221-226), així com a l'aplec «Llegendes de les comarques gironines» (OCPC, B-85) que, segons l'inventari de Josep Massot i Muntaner, deu ser de Josep Casassa.

7 Cornet: «Despoblat i actual masia del municipi de Sant Boi de Lluçanès (Osona), prop del terme de Sant Martí de Sobremunt» (Enciclopèdia.cat). A manca d'una alternativa millor, M. T. podria ser l'advocat de mare vigatana Manuel Torradella i Garrigolas (1852-1935), home d'aficions historicoarqueològiques que vivia a la plaça Urquinaona de Barcelona. Cal desmentir les afirmacions de Joan Amades segons les quals Mn. Pèire «a la darrerria del segle XVIII havia exercit el sant ministeri sense ésser ordenat». A més a més, la presumpta *versió* de Vic que publica Amades és el text de M. T. (1951: 613-615).

8 Gràcies a l'amistat de Xevi Roviró he pogut veure a Andorra un manuscrit inèdit –propietat del llibreter Costa, de Vic–, fet segurament a la mateixa comarca d'Osona, a finals del segle XVIII. Havia arribat a tenir vora 600 pàgines –algunes ja no hi són–, i entre altres coses destacables, porta la «Famosa història» en una còpia anterior al ms. de Pregonas. No ens n'ocuparem ara. Tot plegat confirma el que ja sabem per testimonis similars, i és que per aquelles dates començava a desvetllar-se una atenció nova envers la cultura popular, prèvia als reculls romàntics.

Tres dels episodis (c, d, a) ja els havia documentat l'estudiós Mn. Anton Vila i Sala, com si fossin cançons inconnexes (Vila 1905: 186 i 208). Tanquen el relat la mort del rector, a mans d'un tal Pau Poquí (v. 110-113)⁹, i una reflexió sobre la seva fama (v. 114-124). L'adjectiu definitori «gavatx» hi és de bon començament:

Diuen que n'era gavaig,
Mossen Peyre de la Bola,
diuen que n'era gavaig

O bé, a la versió dels Materials Aguiló:

Diu que era gavatx
de la Vola mossèn Pere,
diu que era gavatx
i no se li'n donava empatx (OCPC, A-18-XII, doc. 28).

Mn. Pèire predicava sense calces, no pas per impudícia, sinó per extravagància i, potser, com a vestigi d'haver estat abans un pobre immigrant. Una altre detall còmic és la seva parla estrangera:

Dient “Ara me *habasets*”,
sense calces predicava,
“y ara ja no me *habasets*”,
aleshores se amagava (v. 17-20).¹⁰

Ay, quina visió
ne va ser per tot el poble.
Ay, quina visió
veient anques del rector! (v. 26-29).

D'acord amb un patró folklòric universal, el rector de la Vola oscil·la entre la ximpleria i l'agudesia. La murrieria la treia davant del bisbe. Aquí l'idioma li servia de pretext:

Senyor, dos vints fan quaranta,
responent cortés,
aixís comtam en francés (v. 43-45).

9 Escriu Vila: «No sé quin fonament pot tenir la tradició que corre per aquí (l'he sentida contar a la Vola y a Sant Pere de Torelló) de que Mossèn Peyra fou assassinat anant o tornant d'aquest darrer poble a sa parroquia, a cosa de mitg camí, a la vora de la massia dita Les Cases, prop d'una font que s'anomena la font Canalia [...]. Suposant que fos cert lo del seu assassinat, sempre resultaria que ell no va pas morir desseguida, sinó que va estar malalt alguna temporada» (1905: 211-212).

10 Referència a l'Evangeli de Sant Joan: «D'aquí a una mica ja no em veureu i, d'aquí a una altra mica, em tornareu a veure» (Jo 16:16). Alguns capellans, com el d'Hospitalet de Llobregat, predicaven en occità.

Per tal d'escarmentar els parroquians, deixa en un favar la imatge de sant Andreu, i anuncia que el sant s'ha escapat de l'església empès per la gana. Estrambòtica lliçó:

No ha pas de faltar
al altar altre vegada
no ha pas de faltar
si pa li voleu portar (v. 68-71).

Rústic ignorant, l'escolà l'enreda així:

Com no sabia comptar
els dies de la setmana
fent cada dia un cistell
el diumenge no s'errava;
pero l'escolà
un cistell li pillà un dia
pero l'escolà
un cistell li va pillar (v. 76-83).

Però ell se'n surt sense immutar-se:

que com era gavatxot
no sen dava tanta pena;
dient vos faré un predicot
que ja tinch la panxa plena (v. 101-104).

O la variant «us faré un sermonot / que us valdrà com un missot» (Vila 1905: 208).

Ja veieu que el Rector de la Vola sembla ben bé un personatge de novel·la picaresca. Que fos «gavatx» justificaria l'estranya conducta que li atribueix la fama. La seva anomenada es confirma en una cançó que no té res a veure amb la «Famosa historia». Mn. Joan Sala i Salarich, que també va ser rector de la Vola, la va prendre d'un veí del poble, Emili Caselles, entre 1933 i 1936:

'Nem a la Vola
a veure el rector,
que en té una burra (*bis*).
'Nem a la Vola
a veure el rector
que en té una burra
i un carretó (*Materials* 2008: 357).

4. La visió positiva de França

Abans d'acabar, i per tal d'evitar conclusions precipitades sobre xenofòbia i cançoner, convindria advertir que, molt sovint, els termes «França», «francès» o «París» designen un món ideal, mirall de la cortesia, d'una superioritat admirable. Són una mena de geografia poètica. Ja havia estat així al romancer carolingi, però també en altres tipus de romanços vells i de la tradició oral moderna:

Bodas hacían en Francia, / allá dentro de París. (*Cancionero de Romances*, Anvers, 1550).

De Francia partió la niña, / de Francia la bien guarnida. (Plec del segle XVI).

Caballero soy de Francia, / el que la quiere servir (*Bernal Francès*, trad. oral, segle XX), etc. etc.

La relació d'exemples catalans seria prolixa. Només cal obrir el *Romancerillo* de Milà (1882): núms. 199 (*El fill del rei*); 200 (*Presents de nocces*); 209 (*La presó de Lleida*); 211 (*L'espanyolet*); 214 (*Els tres tambors*); 218 (*La dama d'Aragó*); 220 (*El testament d'Amèlia*); 224 (*La barbera*); 247 (*Gaiferos*); 529 (*L'oreneta*); 558 (*Absència del marit*); 560 (*La filla perduda*); 566 (*La vella*), etc.

En suma, l'encís de *la belle France* s'ha mantingut incòlume al cançoner, resistint les friccions de la vida real, en temps de pau o de guerra. Podríem adduir també alguna cançó com ara el *Petit garçó*, que es posa a la pell del francès que ve a Catalunya:

De la França he vingut jo amb molta alegrança
per poder beure bon vi que és molt més bo que l'aigua,
amb pitxella o amb porró dóna molta gaubança (Amades 1951: 527).

Al capdavant, catalans i gavatxos compartien la fe cristiana, una fisonomia europea indistingible i una proximitat lingüística que afavoria la integració total i absoluta. Un català fill d'immigrants ho expressava d'aquesta manera:

Mon pare es gascó
ma mare cascona (*sic*),
jo en só català
fill de Barcelona (OCPC, A-27-V, doc. 3).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMADES, J. (1951): *Folklore de Catalunya. II. Cançoners. Cançons, refranys, endevinalles*, Barcelona, Selecta.
- (1951b): *Costumari català. El curs de l'any*, vol. II, Barcelona, Salvat.
- BOSCH, V. (1897): «Cançons velles de Talarn y d'altres pobles», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya [BCEC]*, núm. 24 (gener de 1897), p. 21-28.
- CABALLÉ, I. & IBERN, P. M. (1985): *El Carnestoltes arenyenc al segle XIX*, Barcelona, Alta Fulla.
- CAPDEVILA, A. (2014): *Quan la terra promesa era al Sud. La immigració francesa al Maresme als segles XVI i XVII*, Mataró, Fundació Iluro.
- CAPMANY, A. (1980): *Cançoners populars. Cançons populars catalanes aplegades per Aureli Capmany. Presentació de Maria-Aurèlia Capmany i Jaume Vidal i Alcover. Facsímil de l'edició apareguda entre el 1901 i el 1913*, Barcelona, Ketres.
- CRIVILLÉ, J. & VILAR, R. (1999): *Música de tradició oral a Catalunya*, Barcelona, Fonoteca de Música Tradicional Catalana, Generalitat de Catalunya (CD i llibret).
- ESCOBEDO, J. (1988): *Plecs poètics catalans del segle XVII de la Biblioteca de Catalunya*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya.
- FARRÀS, E. (1998): *Ribera amunt són les boniques. Refranys i dites de l'Alt Pirineu català*, Tremp, Garsineu.
- FIGUERES, D. & VECIANA, A. (2007): *Recull de literatura oral de Capafonts*, <http://cat.bloctum.com/tombderavals/files/2007/01/capafonts.pdf> [Consulta: octubre de 2015].
- GEIS, C. (1935): *Llibre de rondalles populars*, Barcelona, Llibreria i Tipografia Catòlica.
- GRFO [GRUP DE RECERCA FOLKLÒRICA D'OSONA] (1984): *El folklore de Rupit i Pruit. II. Narracions*, ed. a cura de Jaume Ayats, Ignasi Roviró i Xavier Roviró, Vic, Eumo.
- GRFO; GIRBAU, V. (2004): *Cançons populars de la Història de Catalunya*, Sant Vicenç de Castellet, Farell.
- GRFO; REBÉS, S. (2002): *Cançons tradicionals catalanes recollides per Jacint Verdaguer i acompanyades amb enregistraments del GRFO*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat [PAM].
- GUTIÉRREZ, A. (1977): *La France et les français dans la Littérature espagnole (1598-1665). Un aspect de la xénophobie en Espagne*, Saint-Étienne, Publ. de L'Université.
- HAN, B-Ch. (2012): *La sociedad del cansancio*, Barcelona, Herder.
- JUAN, Ma. A. (1998): *Cançoners del Ripollès*, Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès.
- M. T. (1915): «El Rector de la Bola», *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, a. II, núm. 16 (1915), p. 59-63.
- MARCO, J. (1967): *Poesia popular política del segle XIX*, Barcelona, Ed. 62.
- M A S S I P, A. (2015), *Cançons i músiques dels avis*, <http://musicadelsavis.blogspot.com/2015/04/serra-gavatx.html> [Consulta: agost de 2015].

- Segona consulta, abril de 2016, al web renovat *Càntut. Cançons i músiques dels avis*, <http://www.cantut.cat/canconer/cerca/item/976-serra-gavatx>].
- MASSÓ, J. (1917): «Tres cançons locals del Rosselló», *BCEC*, núm. 272 (setembre de 1917), p. 224-227.
- Materials* (1929): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum III*, Barcelona, Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera.
- (2001): *Materials. Volum XI*, ed. Josep Massot i Muntaner, Barcelona, PAM.
- (2006): *Materials. Volum XVI*, ed. Josep Massot i Muntaner, Barcelona, PAM.
- (2008): *Materials. Volum XVIII*, ed. Josep Massot i Muntaner, Barcelona, PAM.
- (2010): *Materials. Volum XX*, ed. Josep Massot i Muntaner, Barcelona, PAM.
- (2011): *Materials. Volum XXI*, ed. Josep Massot i Muntaner, Barcelona, PAM.
- MESTRES, A. (2004): *Llegendes del Montseny*, a cura de Carme Rubio i M. Carme Bernal, Barcelona, PAM.
- MILÀ, M. (1862): «De algunas representaciones catalanas antiguas y vulgares. IV y último. Danzas», *Revista de Cataluña. Periódico quincenal*, tom II, Barcelona, Salvador Manero, p. 263-284.
- (1882): *Romancerillo catalán. Canciones tradicionales*, Barcelona, Alvaro Verdaguer.
- MOREIRA, J. (1934): *Del folklore tortosí*, Tortosa, Imprenta Querol.
- OSSORIO, A. (1913): *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República francesa (1793-1795)*, Madrid, Oliva Impresor.
- PARÉS, A. (1999): *Tots els refranys catalans*, Barcelona, Edicions 62.
- PREGONAS: Vegeu M. T. (1915).
- ROMEU, J. (2000): «"L'espina": temes i motius temàtics d'una cançó i un refrany folklòrics», dins *Recerques d'etnologia i folklore*, Barcelona, PAM, p. 123-145.
- RUIZ, M. J. (2014): «La memoria del francés: romances y canciones en la tradición oral hispánica», dins *Crónica popular del Doce*, coord. M.ª Jesús Ruiz, Sevilla, Alfar, p. 255-305.
- SALA, J. (1917): «Notes folk-lòriques. El gabatxot. Els Micalets», *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, a. VI, núm. 25 (setembre de 1917), p. 190-192.
- SARRI, J. (1961-1962): «Cancionero de la "Rosa de Bulner". Tercera parte», *Ilerda*, 25-26 (1961-1962), p. 115-224.
- SERRA I VILARÓ, J. (1914): *El cançoner del Calic*, Barcelona: Tip. L'Avenç.
- SIMON, A. (1987): «Literatura popular i lluita antifrancesa. Girona 1808-1809», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 29 (1987), p. 247-259.
- THOMPSON, B. B. (1975): *Francisco del Rosal. Médico de Córdoba (1560?-1610?)*. *La razón de algunos refranes*, introd. ed. i notes de B. Bussell Thompson, London, Tamesis Books.
- TORRES, X. (1991): *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, Eumo.
- VILA, A. (1905): «Mossen Peyra, Rector de la Vola. Estudi folk-lòrich y crítich-històrich», *BCEC*, a. XV, 125 i 126 (juny i juliol de 1905), p. 182-187 i 205-215, reed. a *Lo rector de la Vola*, Barcelona, Il·lustració Catalana, Lectura Popular, núm. 279, s. d.